

Івакін В. Г.

Кандидат історичних наук, в.о. завідувача відділу археології Києва

Баранов В. І.

Науковий співробітник

Інститут археології НАН України

Михал Джік, др.

Інститут археології Жешувського університету (Польща)

Сорокун А. А.

Співробітник сектора археології та пам'яткознавства

Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

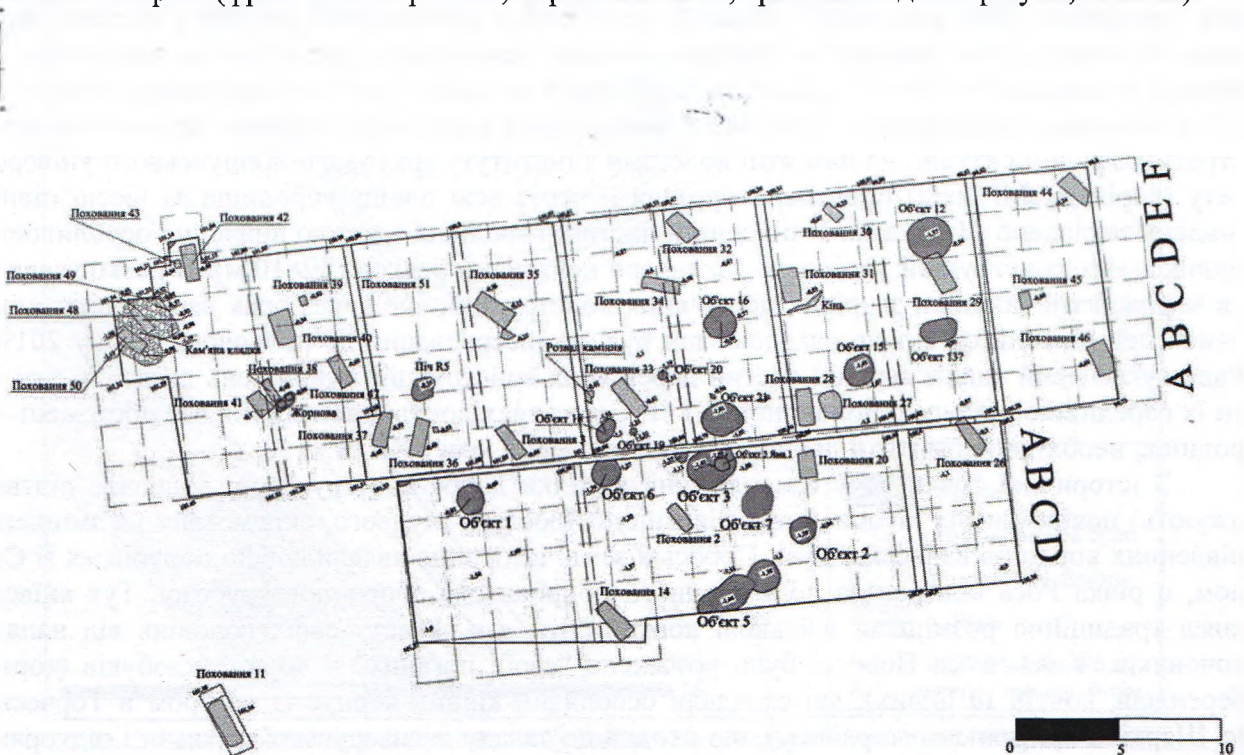
РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПОРОСІ У 2018 р.

У 2018 р. ААЕ ІА НАН України були продовжені археологічні дослідження виявленого у 2017 р. західно-балтського некрополя та розташованого на відстані 500 м від нього давньоруського городища поблизу с. Сухоліси.

Могильник Острів розташований між селами Пугачівка та Острів Рокитнянського району Київської області на правому березі р. Рось та займає першу надзаплавну терасу, яка поступово знижується в напрямку до річки. Загалом у 2018 р. на пам'ятці було досліджено близько 800 м² (іл. 1).

Найранніші знахідки на терасі відносяться до скіфського часу – під час археологічних робіт виявлено амфору фасоського виробництва (IV ст. до н.е.) та фрагменти ліпного посуду епохи раннього залізного віку (визначення – к.і.н. Ю. В. Болтрика). Можливо, ці знахідки відносяться до кургану, зафіксованого на топографічних картах другої половини XIX ст., проте повністю зруйнованого у XIX–XX ст.

Слід зазначити, що поховальні комплекси західно-балтського могильника були впушені у більш ранні нашарування черняхівського часу, які також вивчалися під час дослідження (к.і.н. О. С. Милашевський). Культурний шар черняхівського поселення зафіксований по всій площі розкопу, виявлені окремі житлові та господарські споруди, зібраний численний археологічний матеріал (фрагменти кераміки, вироби з кістки, арбалетоподібні фібули, монети).

Іл. 1. План-схема об'єктів відкритих у 2018 р.

Відносно несподіванкою стала знахідка ранньослов'янської напівземлянки з піччюкам'янкою. Виявлений у споруді посуд характерний для празьких старожитностей Східної Європи, що дозволяє попередньо датувати напівземлянку V–VII ст. н.е. (визначення – к.і.н. Є.В. Синиця).

Найбільш яскраві та виразні знахідки походять з поховальних комплексів середньовічного західно-балтського некрополя. Загалом у 2018 р. було досліджено 30 інгумаційних поховань різного ступеня збереженості. Більшість поховань орієнтовані головою на північ з сезонними відхиленнями. В одному з поховальних комплексів під кістками людини зафіксований кістяк молодого лошати зі зв'язаними ногами. Цей обряд знаходить прямі аналогії в синхронних пруських старожитностях самбійського півострова.

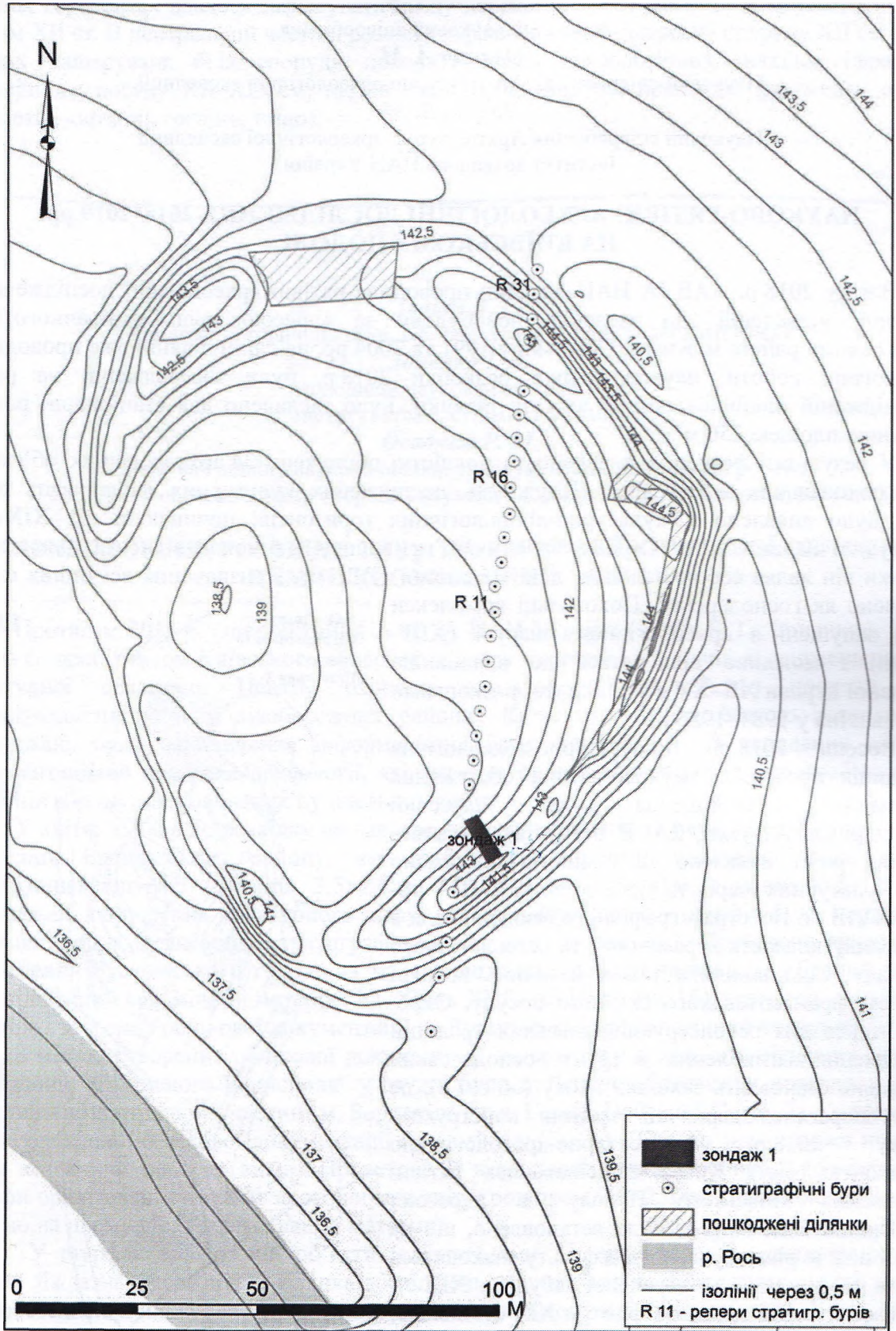
Супроводжувальний інвентар некрополя Острів вирізняється чисельністю та різноманітністю в порівнянні з давньоруськими поховальними старожитностями XI–XII ст. У чоловічих похованнях виявлена зброя – сокири (тип IV за А. Кірпічниковим; тип M за Я. Петерсоном), вістря дротиків-сулиць, елементи кінською упряжі (шпори), деталі чоловічого поясного набору, підковоподібні фібули різних типів, тощо. У жіночих похованнях також знайдені різноманітні підковоподібні фібули, зооморфні браслети, бронзова нашійна гривня, різноманітні намистини (каурі, скляні, обтягнуті золотою фольгою), пряслиця виготовлені з овруцького пірофілітового сланцю. Слід відзначити знахідку предмету особистого благочестя – бронзовий натільний хрестик т. зв. “скандинавського типу”.

Виявлені поховання попередньо датуються в межах XI ст. За незначними винятками, особливості поховального обряду та характерний поховальний інвентар не мають аналогій у давньоруській поховальній практиці вказаного періоду, а скоріше тяжіють до синхронних старожитностей західно-балтських племен – земгалів, селів, латгалів, куршів, прусів та жемайтів.

Давньоруське городище в с. Сухоліси розташоване на відстані 500 м на схід від некрополя у заплаві низького лівого берега р. Рось та є фортифікацією т. зв. болотного типу, не характерним для давньоруських укріплень Середнього Подніпров'я (іл. 2). Проведено новітню топографічну зйомку пам'ятки (під керівництвом к.і.н. О. В. Манігди), яка показала, що городище витягнуте за віссю північ-південь. Його загальна площа разом з укріпленнями становить 1,75 га, площа майданчика городища всередині валів дорівнює 0,85 га. В'їзд знаходився з західного боку городища – у цьому місці добре простежений розрив у системі укріплень та топографічне пониження. На сьогоднішній день відстань від в'їзду до урізу води становить в середньому 55 м. Укріплення збереглися на висоту до 4 м з напільного боку та до 2,5 м зсередини укріплення. Рів майже повністю зник в результаті оранки. Задля визначення стратиграфічної ситуації на пам'ятці колегами з Інституту археології Жешувського університету (керівник М. Джік) проведено буріння – через всю площу городища за віссю північ-південь закладено 31 зондаж. У південній частині городища з метою вивчення особливостей будівельних конструкцій укріплень закладено невеликий розкоп (30×10 м). В розкопі вдалося зафіксувати залишки згорілих дерев'яних конструкцій, але через брак часу повністю вивчити цей цікавий об'єкт не вдалося і він був законсервований до польового сезону 2019 р. Радіовуглецевий аналіз верхніх частин дерев'яних конструкцій з укріплень дозволяє датувати їх серединою – другою половиною XI ст. Серед знахідок, виявлених під час обстежень городища, необхідно відмітити давньоруський емалевий хрест XII ст.

З історичної точки зору археологічні знахідки добре ілюструють (і водночас підтверджують) повідомлення літопису про діяльність Ярослава Мудрого, спрямовану на зміцнення південних кордонів Київської Русі. Пороські землі історично являли собою порубіжжя зі Степом, а річка Рось відіграла роль зручного природнього оборонного рубежу. Тут київські князі традиційно розміщали військові контингенти для захисту своїх володінь від нападів кочовиків. У XI ст. на Поросі було розселено “своїх поганих” – чорних клобуків (торків, берендеїв, ковуїв та інших), які складали особливий кінний корпус із центром в Торчеську (с. Шарків Рокитнянського району), що входив до складу давньоруської держави і підкорявся безпосередньо великому київському князю. Цілком вірогідно, що так само у 30–40-х рр. XI ст. київський князь міг переселити якісь групи з балтських племен на родючі південноруські землі

вздовж Росі, де на них було покладено обов'язки обороняти державу від нападів кочовиків. Вочевидь одним з таких пунктів оборони і було городище в с. Сухоліси.

Іл. 2. Топографічна зйомка городища в Сухолісах з позначеними місцями стратиграфічних свердловин та зондажем валу (О. В. Манігда)